

Slovo iskona – staro na suvremen način

(Stjepan Damjanović, *Slovo iskona, Staroslavenska / starohrvatska čitanka*, Matica hrvatska, Zagreb 2002, 295 str.)

Pred nama je *Slovo iskona. Staroslavenska / starohrvatska čitanka* Stjepana Damjanovića. Prije nego otvorimo knjigu i počnemo zadirati u njezin sadržaj, pokušajmo iščitati poruku koju nam šalju njezine korice.

– Ime autora: Stjepan Damjanović.

Zbog ovog imena i prezimena naš se horizont stručnog i znanstvenog očekivanja već formirao. Damjanovićev potpis, godine sveučilišnoga rada te kvaliteta i kvantiteta njegove znanstvene bibliografije garantiraju ozbiljan i savjestan znanstveni pristup, čitak i fluidan jezik i sustavnost u iznošenju i obradi problematike.

– Naslov: *Slovo iskona, Staroslavenska / starohrvatska čitanka*.

Glavni je naslov pomalo poetičan, njegova nas arhaičnost uvodi u “beletristički” sloj knjige koja je pred nama. Podnaslov osigurava “užbeničkost” djela.

– Izdavač: *Matica hrvatska*.

Sam autor u predgovoru kaže: *Radost mi je i čast što knjigu objavljuje Matica hrvatska*. Dakako, ime ove izdavačke kuće pomiče još malo dalje naš horizont očekivanja.

Kad knjiga već svojim koricama toliko toga poručuje, čitatelj onda od nje mnogo i očekuje. Da vidimo nudi li njezin sadržaj potvrdu naših očekivanja ili možda – što nije rijetkost kad su očekivanja velika – malo razočaranje.

Prvo je poglavlje knjige naslovljeno: *Uvodni tekstovi*. Sastoji se od šest potpoglavlja.

Prvim podnaslovom, *Sveta Solunska Braća*, obuhvaćene su priče koje se vezuju uz živote Svete Braće i političko-povijesne okolnosti njihova djelovanja. Podaci iz životopisa Braće bili bi možda suhoparni da ih autor ne iznosi živim pripovjedačkim stilom, obogaćujući ih zanimljivim i poetičnim citatima. Osobito je ilustrativan citat iz Konstantinove rasprave s akvilejskim svećenstvom, u kojoj odlučno brani uporabu narodnoga jezika u liturgiji. Tom se citatu Damjanović i dalje u djelu često vraća, pa bismo ga (u skladu s beletrističkom paralelom koju smo povukli) mogli nazvati svojevršnim motom: *Ne daje li Bog kišu svima jednako? Ili zar sunce ne sija svima? Ne dišemo li zrak svi jednako? Kako vas nije sram odrediti samo tri jezika i svim drugim narodima i plemenima željeti da ostanu slijepi i gluhi?*

To poglavlje završava zaključkom u kojem autor ocjenjuje značenje misije Svete Braće: *Konstantin i Metod učinili su za Slavene više no što je Bizant želio u času kad ih je poslao u Moravsku. Umjesto da kao grčki rodoljubi utvrđuju bizantski utjecaj, oni su jačali slavensku samosvijest.*

Iz prvoga potpoglavlja iščitava se autorov subjektivan odnos prema djelu Svete Braće s notom idealizma¹. Takav se odnos iz činjenica koje autor iznosi o njihovu životu i djelatnosti sam po sebi nadaje te nije ni znanstveno ni povijesno neutemeljen.

Drugo potpoglavlje, *Konstantinove polemike*, napisano je u jednakom stilu i istome duhu.

¹Npr. str. 18: *Ostao je Metod da se bori s protivnicima brojnim i nimalo bezazlenim i da uz to organizira, prevodi, piše i poučava. U svemu tome iskazuje kroz više no dva desetljeća rijetku mudrost i upornost, svojstvenu samo onima koji su potpuno uvjereni u ispravnost svojih nastojanja.*

Osim što su bogat izvor informacija (u bilješkama autor preporučuje i literaturu kojom se znanje može proširiti), ta dva potpoglavlja svojom pripovjednošću bude ljubav i zanimanje čitatelja koji se tek uvode u ovu problematiku.

U ostalim potpoglavljima (*Staroslavenski i općeslavenski književni jezik*², *Važniji izvori za život i djelo Svete Braće, Staroslavenski u službi hrvatske kulture*³, *Glagoljica i ćirilica*) autor razložno i jasno uvodi osnovne filološke pojmove i distinkcije tako da ih studenti, kojima je djelo ponajprije namijenjeno, ali i širi krug zainteresiranih mogu lako pratiti i upamtiti.

U posljednjem potpoglavlju, *Glagoljica i ćirilica*, autor se detaljnije pozabavio teorijama o postanku glagoljice. Osim teorija u literaturi do sada često spominjanih znanstvenika (Taylor, Jagić, Vondrák, Nahtigal, Fortunatov, Trubeckoj, Vajs, Achkardt, Hamm, Černohostow, Jončev itd.), upućuje i na neke sasvim nove teorije (Sambunjakovu, 1998, koji glagoljicu pokušava izvesti iz ukupnosti Konstantinova svjetonazora i životnog iskustva), a i neke pobijene (Japundžićevu, 1995, koji zagovara hrvatsko podrijetlo glagoljice). Autor diskretno daje i vlastite ocjene pojedinih teorija ili upućuje na tuđe.⁴

² U tome potpoglavlju autor pokušava unijeti red u terminološku zbrku oko naziva jezika kojim se bavi (*staroslavenski, starocrkvenoslavenski, crkvenoslavenski, starobugarski, staromakedonski, općeslavenski književni jezik*).

³ Autor ističe kako je staroslavenski jezik u hrvatskoj jezičnoj povijesti obnašao službu književnoga jezika, a potom je svoje funkcije sveo na liturgijsku.

⁴ Npr. str. 57: *Za primjeren pristup problematici dobro je pročitati tekst Radoslava Katičića, koji polazi s utemeljenih polazišta.*

Drugo poglavlje knjige nosi naslov *Kanon staroslavenskih spisa*. U tom poglavlju sustavno se obrađuju glagoljički i ćirilički spomenici na kojima se temelji proučavanje staroslavenske gramatike. Svaki je spomenik zasebno obrađen, priložene su i preslike starih tekstova, koje nerijetko mogu poslužiti za vježbe čitanja, transliteriranja, transkribiranja, prevođenja i jezične analize. Uvodni tekstovi, objašnjenja uz preslike te uzorci za analizu dodatno obogaćuju udžbenik, čine ga lako razumljivim, modernim, praktičnim i nadasve poučnim i korisnim.

Tako su u tome poglavlju obrađeni sljedeći spomenici: *Kijevski listići, Zografsko evanđelje, Marijinsko evanđelje, Assemanijevo evanđelje, Sinajski psaltir, Sinajski molitvenik, Glagolita clozianus, Savina knjiga, Suprasalski zbornik*.

Autor sustavno, na tekstu, objašnjava i neke teorijske probleme i filološke pojmove: problem transliteracije i transkripcije, ćirilica u glagoljičkim tekstovima, jezična analiza, staroslavenski slovopis i pravopis, na čemu su pisali stari Slaveni, prijevod na suvremeni jezik, varijante u tekstovima, itd. Iznese teorijske probleme autor dakle veže uz konkretan tekst, informacije donosi postupno i sustavno, pa je to poglavlje didaktički vrlo uspješno.

Za razliku od prvoga poglavlja, ovo ne nosi prepoznatljiva obilježja beletrističkoga stila. Jezik, stil i način obrade građe podređeni su užbeničkom karakteru i didaktičnosti, ali jezik naših najstarijih spomenika i njihove preslike približavaju čitatelju i duh toga vremena, tako da usvojeno znanje ne ostaje šturo i bezbojno, nego se slaže u zanimljiv i slikovit mozaik.

Treće poglavlje udžbenika nosi naslov *Redakcije i recenzije*. Metodološki, stilski

i vizualno vrlo je slično drugom poglavlju. Autor ovdje ipak već podrazumijeva da su stečena određena znanja, pa nema detaljnih jezičnih analiza. Iznose se neke osobitosti inačica prvoga slavenskoga književnoga jezika, a onda je na zainteresiranom čitatelju da te osobitosti u konkretnom tekstu sam pronade i prepozna. Kadšto se iznesenim činjenicama potvrda može naći u presliku, transkripciji, pa čak i prijevodu na suvremeni hrvatski jezik (Brižinski spomenici – panonsko-slovenska redakcija), a kadšto samo preslikom (Dobromirovo evanđelje – makedonska redakcija i dr.).

Osobito je zanimljivo i prilično iscrpno obrađen Traktat Crnorisca Hrabra – bugarska redakcija 1348. Priložena je snimka “školske” ćirilice iz *Staroslavenske čitanke* Josipa Hamma. Autor se nije bavio jezičnom, nego sadržajnom analizom. Pojasnio je Crnorišćeve stavove te političko-povijesnu i ideološku pozadinu teksta. Pripovijeda tečno i slikovito, sa zanosom, koji neće ni čitatelje ostaviti ravnodušnima.⁵

Osim spomenutih redakcija još su obrađene češko-moravska, ruska, srpska, zetsko-humska i bosansko-humska.

Posljednje, četvrto poglavlje, naslovljeno je *Ćirilometodsko naslijeđe u hrvatskom srednjem vijeku*. Podijeljeno je na šest poglavlja: *Pogled u hrvatsko glagoljaštvo*

(uvodni, sintetizirajući tekst), *Pismohrana u kamenu* (autor daje pregled hrvatskih glagoljičkih epigrafa⁶, sa slikama i kratkim komentarom), *Glagoljica na oltaru* (pregled hrvatskih glagoljičkih liturgijskih tekstova⁷), *Glagoljica izvan liturgije* (pregled pravnih i beletrističkih tekstova⁸), *Glagoljaši u Gutenbergovoj galaksiji* (pregled hrvatskih i slavenskih inkunabula⁹), *Hrvatski ćirilicom i latinicom*¹⁰.

Posljednjim poglavljem zaokružena je slika najstarijega razdoblja slavenske kulture, a pozoran čitatelj dobio je temeljna filološka znanja potrebna za proučavanje starih tekstova.

Hrvatska je filologija bez sumnje obogaćena. Iz svakoga segmenta ovog udžbenika iščitava se stručnost, predan rad, dugogodišnje predavačko iskustvo te više od svega autorova ljubav i zanos područjem svojega istraživačkoga rada. Također, za svaku je pohvalu likovno bogatstvo i grafička obrada udžbenika.

Sve to upućuje na jasan zaključak: sadržaj udžbenika sasvim je u skladu s očekivanjima koja smo već prije otvaranja

⁶ *Plominski natpis, Valunska ploča, Krčki natpis, Bašćanska ploča, Jurandvorski ulomci, Senjska ploča, Grdoselski ulomak, Kninski ulomak, Plastovski ulomak, Supetarski ulomak, Konavoski glagoljski natpis.*

⁷ *Bečki listići, Mihanovićeve odlomak apostola, Najstariji hrvatskoglagoljski misal, Londonski odlomak brevijara, Prvi vrbnički brevijar, Hrvojeve misal.*

⁸ *Regula svetoga Benedikta, Pariški zbornik, Pësan svetoga Jurja, Pismo Nikole Modruškoga, Zapis popa Martina.*

⁹ *Hrvatski tiskarski prvijenac, Brevijar po zakonu rimskoga dvora, Baromićeve brevijar, Senjski misal, Lekcionar Bernardina Splićanina, Spovid općena, Najstarija hrvatska počćenica.*

¹⁰ *Povaljska listina, Povaljski prag, Poljički statut; Šibenska molitva, Red i zakon.*

⁵ Npr. str. 150: *Pred nama je tekst koji je pisao čovjek oduševljen idejom napretka slavenske knjige, slavenske kulture. Ta ga je ideja ispunjavala cijelog. Otud i patetičan ton u nekim dijelovima njegova teksta, ali otud i njegova upornost da se oboruža velikim znanjem kojim će tako superiorno braniti prava još mlade slavenske književnosti. Ni njegovo znanje, ni njegov žar nisu ostali bez odjeka: oduševljavali su ljubitelje slavenske knjige o čemu svjedoči činjenica da se taj tekst među Slavenima prepisivao sve do XVIII. stoljeća.*

korica pred njega postavili. U jednome su očekivanja čak i premašena, a to je autorov smisao da zanos područjem svojega istraživačkoga rada prenese i na čitatelja.

Kristina Štrkalj Despot

Uspjeh hrvatske poredbene slavistike

Milan Mihaljević, *Slavenska poredbena gramatika, 1. dio, Uvod i fonologija*, Školska knjiga, Zagreb 2002, 242 str.)

U predgovoru nove *Slavenske poredbene gramatike* Milan Mihaljević ističe nekoliko međusobno povezanih činjenica zbog kojih se prihvatio pisanja ove knjige:

– posljednji priručnik iz ovoga područja (Ivšićeva *Slavenska poredbena gramatika*) objavljena je prije 33 godine, a stanje znanstvene spoznaje izneseno u njoj još je starije;

– osim što je relativno stara, ta je gramatika i teško dostupna;

– studenti hrvatskoga i drugih slavenskih jezika, a ni stručnjaci, nemaju primjeren (suvremen) udžbenik za poredbenu slavensku gramatiku.

Zbog navedenih bi činjenica ova knjiga, čak i da je mnogo lošija nego što jest, bila zapažen i vrijedan priručnik.

Glavni uzrok iznesenim činjenicama leži vjerojatno upravo u kvaliteti i ugledu Ivšićeva priručnika, kojemu se možda nitko nije usudio konkurirati.

Mihaljević se usudio, ne samo zato

što se u tom području dokazao kao vrstan i priznat stručnjak nego i zahvaljujući višegodišnjem predavačkom iskustvu sa studentima jednopredmetne kroatistike na Filozofskome fakultetu u Zagrebu. Upravo je to iskustvo dobra i sustavna predavača obilježilo ovaj priručnik, učinivši ga lako razumljivim, razložnim, jasnim, logičnim, a vrijedan i predan rad izvan predavaonice pridonio je da priručnik bude znanstveno utemeljen i da donese suvremen uvid u poredbenu slavensku gramatiku.

Objavljeni priručnik ima podnaslov *Prvi dio: Uvod i fonologija*, pa će djelo biti cjelovito s drugim sveskom, u kojem autor namjerava obraditi praslavensku morfologiju, prozodiju i pitanje slavenske pradomovine.

Prvi dio buduće cjelovite *Slavenske poredbene gramatike, Uvod i fonologija*, organiziran je tako da su i uvodni dio i prikaz povijesnoga razvoja glasova od indoeuropskoga prajezika do kraja slavenskoga jezičnoga jedinstva podijeljeni u tri poglavlja.

U tri uvodna poglavlja autor nam pomaže da izgradimo čvrste i trajne temelje znanja, koji će moći nositi sve buduće nadogradnje, a prije svega ono što on naziva “jezgrom knjige”, *Fonologiju*.

Prvo poglavlje (*Uvod u poredbeno jezikoslovlje*) općenit je uvod u genetsko poredbeno jezikoslovlje. Precizno i koncizno autor najprije definira osnovne pojmove iz poredbene gramatike (*jezična srodnost, tipološka, kontaktna i genetska srodnost, izoglose, rodoslovno stablo*), spominje nekoliko imena istaknutih u tom području i upućuje na daljnju literaturu. Među “pionire poredbenoga jezikoslovlja” uvrštava Hrvata, indologa Filipa Vezdina, o kojemu u Ivšićevoj gramatici nema ni spomena.